

UTASI CSILLA

Újvidéki Egyetem, BTK
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
csilla.utasi@gmail.com

A KULTURÁLIS AZONOSSÁG KÉRDÉSEI JUHÁSZ ERZSÉBET HATÁRREGÉNYÉBEN*

*Issues of Cultural Identity in Határregény,
a Novel by Erzsébet Juhász*

Déli témák című tanulmánykötete előszavában Thomka Beáta önnön szellemi identitását a kulturális határhelyzetben levés állapotával jelöli meg. A különböző értékek megőrzésére minden kulturális formációban, az éles ellentéteket fölmutató balkáni régió társadalmainak kultúrájában is esélyt lát. A dolgozat szerzője a könyvnek azokat a fejezeteit idézi föl, melyek a térség kulturális különbségeit fönntartó, átfogó tudatformákat megalkotó műveket értelmeznek. Juhász Erzsébet 2001-ben megjelent *Határregénye* két vonatkozásban is az értelmezett közép-európai, balkáni művek vonulatához tartozik. A hősök identitását a kultúrához való viszonyuk határozza meg, a regényben ábrázolt világ pedig azt a kulturális tarkaságot jeleníti meg, mint a Thomka Beáta által értelmezett művek világa.

Kulcsszavak: kultúraközi identitás, a kultúra poétikája, kommunikatív emlékezet, kulturális emlékezet, töredék, történelmi tapasztalat, sorsösszegző kép.

A befogadás Juhász Erzsébet 2001-ben posztumusz megjelent prózaműve kapcsán a halált jelölte ki a műben kibontakozó létértelmezés alapjául (FARAGÓ 2001; 95), a *Határregényt* határ- és haláltudatú regénynek nevezte (HÓZSA: 2004; 59), a recepció a Monarchia-élmény tagolását, intertextuális átszövődéseit, az utazást, a Trianon-traumát, a műfaji jegyek keveredését, a családregegyenmodell módosítását emelte ki. Dolgozatomban az eddig fölmerült szempontokat egyetlen új látószöggel szeretném gazdagítani.

* A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú projektumának keretében készült.

1. *A kulturális azonosság poétikái* – Thomka Beáta 2009-es, *Déli témák* című kötetének vizsgálódásaiban a térségben keletkezett „mentális- és magatartásformáló szellemi hagyaték” kérdéseit járja körül. Az emberi identitást a kötet értelmezései szerint elsődlegesen a kultúra tartalmihoz való viszony alakítja ki. Noha a német tudós neve nem szerepel hivatkozásai között, a kultúra identitásképző jellegét Jan Assmann-nak a kultúrát a közösségi emlékezet viszonylatában tárgyaló elmélete segítségével szeretném megvilágítani.

Assmann a kulturális emlékezet és a vallás kapcsolódási pontjait vizsgáló munkájában (ASSMANN 2007 [2000]) Maurice Halbwachs fogalmával kommunikatív emlékezetnek nevezi a neuronális alapú s eleve szociális jellegű egyéni emlékezetet; Halbwachs, Nietzsche és Freud kultúraelméleteinek részleges, viszonylagos belső megoldatlanságát pedig abban a tényben fedezi fel, hogy a kultúrát nem szimbolikus értelmű jelenségként fogták föl, hanem a kommunikatív emlékezet termékének tartották. Nietzsche, amint ismeretes, a kaotikus szerkezetű, a feledést és az emlékezetet esetleges vegyülékben tartalmazó kommunikatív emlékezet strukturálásával hozta létre a kultúrát létesítő emlékezetformát, „az akarati emlékezeté“-t. A kultúrát az embernek abból a képességéből vezette le, hogy adott szavát képes megtartani, ennél fogva számára a kultúra minden változata az egyénre kívülről ránehezedő kényszernek tűnt. A kultúra valóban elsősorban a kontraprezentív emlékezést szolgáló szövegekből áll, ezek azonban nem vagy nem csupán konnektív kényszereket fogalmaznak meg, hanem azonosságképző, közösségteremtő magyarázatokkal is szolgálnak (ASSMANN 2007 [2000];15–16).

Assmann a kulturális emlékezetet a kollektív emlékezet szövegeit tartalmazó archívumként tételezi könyvében, az irattár meghatározó jegyét pedig a hagyománnyal (és a fogalomnak más kultúrkörökben kialakult megfelelőivel) szembeállítva ragadja meg. A tradíció, a valamely közösség számára egyidejűleg rendelkezésre álló szövegtartomány statikus kategória, ilyen minőségében képtelen kifejezni a kulturális emlékezet megújulását, átalakulását lehetővé tevő belső erők dinamikáját. A kulturális emlékezet Assmann felfogásában egyidejűleg magában foglalja az emberiség különböző korszakaiban keletkezett valamennyi írásos emléket, nemcsak a pillanatnyilag nyilvánosan számon tartottakat, hanem az átmenetileg peremre szorultakat is. A memoria latens, tudattalan rétegeinek feltételezése sokat köszönhet Freud kultúraelméletének, ám Assmann az emlékezetet egyéniként tételezi, s elhatárolódik a közösségi emlékezet lélektani egységként való felfogásától. Az elfeledett, marginalizálódott emlékezet tartalmakat jelöli ki a változások gerjesztőiként. Az eltérő korszakokban keletkezett irodalmi és történeti elbeszélések alternatív emléktartalmakat kínálnak föl a jelen aktualizáló törekvései számára.

A kulturális emlékezet tartományának kiterjedését Luckmann kultúraelméleti fejtegetéseinek a *láthatatlan vallásról* kialakított fogalmával jelöli ki Assmann. A láthatatlan vallás, minden emberi társadalom kiiktathatatlan értékalapja, nem minden társadalmi formációban esik egybe a *látható vallással*, a kultusszal. A metafizika, az etika, a művészet, az irodalom, a tudomány egymással versengő területeinek újkori elkülönülésével, a látható vallás érvényét háttérbe szorító szekularizációs folyamattal Assmann véleménye szerint az európai kultúrában az ókori Kelet néhány társadalmára jellemző ketős állapot állt újra helyre. Az ókori Egyiptom korai periódusában eredetileg két részterületet ölelt fel a láthatatlan vallás: az emberek közti viszonyokat és a kultuszt eltérő előírások szabályozták. Ma a felsorolt társadalmi értékszférák: „egyfelől a látható vallással szemben a profán területét képezik, másfelől pedig mindenkor valláspótlékká vagy civilvallássá léphetnek elő, hiszen most is, mint mindig, a láthatatlan vallás, azaz az értelem-univerzumra való – ma természetesen problematikusabb, rejtett és instabil törekvés – öleli fel őket” (ASSMANN: 2007 (2000) ; 60-61).

A következőket belső szempontúként kibontakozó szellemi magatartás lényegül könyvében Thomka Beáta a balkáni és közép-európai régió kultúrájához tartozó, azonosságképző erővel bíró elemek megőrzését, összegzését jelöli ki. Származása helyén, a vajdasági Bánátban lakó nemzedékek a huszadik században a határok sorozatos átrendeződése következtében, anélkül, hogy életük során szülőhelyüket elhagyták volna, ismételten eltérő államalakulatok alattvalóivá váltak. Az egykor hivatalosan határőrvidéknek nevezett területet a Mária Terézia idején történt betelepítések óta etnikai tarkaság jellemzi. A vidék nyelvi, vallási, kulturális csoportjainak hosszú ideig tartó, szoros együttélése azt eredményezte, hogy a különbségek a családok mikroközösségének belső struktúrájába is átíródtak, az egyéni identitás szempontjából egyszerre integrációs és dezintegrációs lehetőségként. A különbségeket fönntartó, átfogó tudatformák kialakítására Thomka Beáta mind az egyén, mind pedig a közösségek szintjén minden esetben esélyt lát: „minden formációban, létmódban és szinten kezelhetők az eltérések, a sokféleség pedig termékeny polifóniában egyesíthető”, ezen a módon: „az *örzés, megőrzés mint újraértelmezés* lehetőségeire helyezve a hangsúlyt, s mindezt egyéni életfeladatként vagy közösségi programként kezelve – magasabb rendű történelmi tapasztalat szerezhető” (THOMKA: 2009; 11).

A kötet második tanulmánya azt a szerteágazó folyamatot ismerteti, melynek során az Ex-Jugoszlávia szétesésével expatriált, minor helyzetbe kényszerült délszláv értelmiségiek egy része a szélsőségesen traumatikus közösségi tapasztalat ellenére a régi, közös kulturális tér elemeit megőrző és annak szegmenseit új összefüggésbe állító álláspontot foglalt el. Thomka

Beátát azok a jelenségek érdeklik, melyek lehetővé teszik a kiegyenlítődést. Minthogy az integráció esélyét olyan közegben vizsgálja, melyet a közelmúlt történelmi tragédiái tagoltak szét, az egységet a széttartás paroxizmusig fokozott helyzetében kivételes intellektuális erőfeszítések teremtik meg. Az egy időben, párhuzamosan kialakuló műveket és a válságra adott válaszokat értékeli. Az új, minor körülmények között a délszláv értelmiségiek olyan kihívásokkal szembesültek, melyeknek szellemi képességeik felfokozásával az ellensúlyt képező vélemények mozgósításával tehetek eleget, miközben eredeti szakterületük, számukra is váratlan módon, átpolitizálódott. A végeredmény, a könyvek, az elszigetelő folyamatokkal szemben a kapcsolatok kiépítése lényegileg átértelmezte a kultúraellenes, romboló folyamatokat: „A történelmi, a jelenbeli és a migrációs folyamatok tanulsága többek között az Ex-YU szellemi értékeiből származó alternatív művelődési vízió, amely változatlanul értékteremtő energiákat hordoz” (THOMKA 2009; 44).

A könyv következő tanulmányblokkja a közelmúlt két kiemelkedő szerb prózai teljesítményének értelmezését tartalmazza. A *Fövenyóra* interpretációjában a központi kérdés a mű végére illesztett dokumentumnak, a szerző édesapjának tollából származó, eredetileg magyar nyelvű, a műben a szerző szerb fordításában közölt misszilis levélnek, valamint a szerzőnek az 1944-es deportációban eltűnt édesapja vonásait viselő főhőst, Eduard Samot megformáló fiktív narrációnak egymáshoz való kapcsolata. A regény világában megfordulnak a viszonyok, nem a magyarázat a dokumentumértékű, hanem a fikció veszi át a kommentár helyét. Thomka Beáta idézi Danilo Kiš szavait, melyekben a prózát *felfedésként* határozza meg: „Feltárja azt, hogy a dezintegrált világban nincs integritás, s egyetlen dolog, amit a prózával még tehetünk az, hogy az integritásán belül a magunkéra leljünk” (idézi THOMKA 2009; 71). A regény „az egykultúrájú művek monologikusságával szemben egy eredendően *dialogikus műveltségfogalmat* közvetít” (THOMKA: 2009; 74). A kulturális összeszövődöttségnek egyik legmegrendítőbb példáját a 66. fejezetben, az Eduard Sam egyes szám első személyű vallomásában és létösszegzésében szereplő, a szívből kinövő keserű füvekről szóló József Attila-utalásban azonosítja Thomka Beáta. A jelöletlen idézet szerinte a 66. fejezet szolilokviumát a főhős alakjához kapcsolható, valamennyi korábban megképződött kontextustól elszigetelve a szerző önreflexív összegzésévé lényegíti.

A *Híd a Drinán* esetében a világirodalmi befogadás kérdéseit tartja lényegesnek. Az eredeti műnek a fordításokban elvesző nyelvi és stiláris rétegezettsége kapcsán a következőket állapítja meg: „Az Andrić prózanyelvét alakító különféle idegen és anyanyelvi stiláris és lexikális rétegek ritka, több poétikai funkciót ellátó, sajátos együttesben hangzanak fel. Ezek közül nem csupán szerb, bosnyák és török archaizmusainak vannak eredeti és

csak erre a poétikára jellemző konnotációi, hanem a narrátorai által képviselt személytelen, távolságtartó, már-már ridegen lucidus hanghordozásnak és módusznak is” (THOMKA: 2009; 63). Paul Ricoeur előadásában, melyet annak a kérdésnek szentelt, hogy a gondosan kiegyensúlyozott nagy történelmi elbeszélések olvasástapasztalata mennyire lehet hatékony a történelmi kataklizmák nyomán kialakult, a véres múlt megisméltődését eredményező, a cselekvések ismétléskényszerében megnyilvánuló közösségi neurózisok gyógyításában, a történelmi narratíváktól elvitatta a múlt *utólag megisméltő végrehajtásának* lehetőségét, ám ugyanakkor rámutatott, hogy amennyiben a történetíró az egykor élt embereket hozzánk hasonló, a vissza- és előre-pillantásra képes szubjektumokként érti meg, lehetővé válik az eseményeknek a *retrospektív sorsillúzió* rendjétől különböző elbeszélése. A történelem Ricoeur szerint a maga elkerülhetelen objektivitásával a közösségek gyógyulását hozó „emlékmunkát” segíti elő, amennyiben a történészek „a maguk nagy *narratióinak* »probabilisztikus« szintjén messzemenő alternatívákat kínálnak fel a félhivatalos történelem mellett, amely hajlamos beledermenni a kollektív emlékezet nagy elbeszéléseibe” (RICOEUR 1999; 61). Andrić regénye azzal a sajátosságával járul hozzá a kollektív emlékezet traumáinak gyógyításához, hogy a megmerevedett közösségi emlékezet tartalmaitól különböző orientációs pontokat nyújt olvasóinak: a gondosan kiegyensúlyozott, mértéktartóan konzervatív narráció közvetítette ajánlat pedig az ismétléskényszer helyzetében változatlanul aktuális.

A kötet egyik legizgalmasabb dolgozatában a 19–20. századfordulón keletkezett magyar novellatermés egykori, valóságos kulturális környezetéhez sorolja a Dalmáciában és Boszniában élt szerzők szerb nyelvű novellisztikáját, melyet a regionális hovatartozás képrendszere határoz meg. A század utolsó harmadában ezekben a környezetekben letisztult szemléletű, tárgyias narráció váltotta fel a korábbi hősepikai nézőpontot. A novellák cselekménye a térségben patriarchális, vallási és etnikai tekintetben mozaikszerű tagolódást mutató mikroközösségeiben játszódik. Petar Kočić, Laza Lazarević, Simo Matavulj vagy Ivo Ćipiko rövidprózáját archaikus elemeket őrző, letisztult szerkezetek, drámai történetvezetés, funkcionális poétika jellemzi. Az összevetés során a magyar századforduló novellisztikája részben párhuzamos jelenségnek mutatkozik, részben új értéktávlatba kerül. Simo Matavulj és Mikszáth Kálmán munkáinak párhuzamos olvasatából például az alábbi konklúzió következik: „Mikszáth modorának közvetlensége megítélésem szerint gyakran erőltetett és nem a beszélt, hanem az írott történetközlés konvencióját követi, vagy éppen saját megszólalásmódjának kialakult szabályaihoz igazodik. Matavulj közlésformájában spontánabban érvényesül a szkáz hagyománya” (THOMKA 2009; 102).

2. *Sorsösszegző képek szövevénye* – Juhász Erzsébet töredékben maradt regénye két vonatkozásban is a Thomka Beáta könyvében tárgyalt művek vonulatához sorolható. A *Határregény* hőseinek identitását elsősorban nem valamely szociológiai csoporthoz tartozásuk, hanem a kultúrához való viszonyuk határozza meg: a hősök identitása kulturaközi, az ábrázolt, az olvasó számára orientációs értékkel szolgáló világ pedig kulturális tekintetben tarka szöttesnek mutatkozik, mint a Thomka Beáta által értelmezett művek világa.

Az elkészült, az író intencióját kifejező fejezetekből a nagyepikai mű látens kiterjedését sejtető szerkezetet a közreadók alakítottak ki. A megjelent fragmentum alapján is úgy tűnik, a műnek végső, teljes változatában sem került volna középpontjába egyetlen vagy néhány főhős sorsa, ebben a vonatkozásban a prózatöredék valóban egy család regényének tekinthető. Az elbeszélés jelenéhez időben legközelebbi események elszenvedői, a talán önéletrajzi jegyeket is viselő Emi és bátyja, Emil rendelkeznek leginkább a főhősök jegyeivel.

Az elkészült fejezetek pontosan, szinte zenei módra, egymást erősítő vagy kioltó elemekből épülnek föl. A narrátor egy-egy fejezetben azt beszéli el, hogy az éppen középpontba kerülő hős miként érkezik meg a sorsát magyarázó belső kép megalkotásáig. Az emlék- és eszmélkedéstöredékekből összeállított, gyógyító, olykor rögeszmésen egyetlen tényre vagy személyre fixált képsorok valamiképp mind az utóbbi száz évben a térségben lejátszódott történelmi és társadalmi traumák okozta folyamatosságvesztésre keresnek választ.

A regény hőseinek emberi integritását mindenekelőtt a kulturális adottságokhoz való viszonyuk alakítja ki. Emil író, Boro zeneszerző, Emi „viszont olvasónak született. Mindössze annyi alkotókészséggel áldotta meg a természet, hogy a maga belső igényeinek megfelelően tudta kiválogatni olvasmányait” (9–10). Emi és Emil édesanyja, Patarcsics Endréné született Jósvai Ella „festegetett”, a gyerekeiről készült, később megsemmisített, akvarellek „kirívó hamissága” szolgál magyarázatul arra, hogy elhagyta gyermekeit: „Évtizedekkel később Emi előtt teljesen világos volt, hogy anyja nem szerette férjét, nem szerette gyerekeit, távozásakor nem volt képes többé a családi összetartozás semmilyen látszatát fenntartani” (26). Anyja meg nem semmisített képei pedig a végeérhetetlen, abba hagyhatatlan, egyre végletesebb háritás, kihátrálás bizonyítékai Emi számára, Jósvai Ella kihátrált „sorra mindemből, amiben valaha is benne volt, legalábbis benne látszott lenni” (26). Sajtos Sándor apósa, Rösch Károly, Emihez hasonlóan, szenvedélyes olvasó, lánya, az idegeit morfiummal gyógyító Rösch Lina élete pedig akkor ér véget, amikor rögeszmés erővel szeretett, korábban meghalt szerelme regényének utolsó lapjait elolvassa. A szereplők nemzeti identitását eltérő in-

tellektuális színvonalú kulturális tartalmak alakítják ki. Rendre történeteket idéznek föl, amikor nemzeti azonosságuk kérdéséről vallanak. A magukat magyarnak tudó, szabadkai Patarcsics fivérek anyja, Bájics (Bajic) Cecília, aki a maga részéről magyarul egyetlen szót sem mondott ki életében, fiai asszimilációját a gimnáziumnak tudja be, önmaga identitását pedig az alábbi anekdotával szemlélteti: apja, Márkó, a szálfegyenes bunyevác állítólag találkozott Rózsa Sándorral: „s a hírhedt betyár odaszólt neki: – Hova, hova te szerencsétlen rác? , mire Bájics (Bajic) Márkó úgy kihúzta egyébként is természetes alakját, s úgy mérte végig Rózsa Sándort, hogy az megszégyenülten állt odébb, pedig nem volt eleven ember, akibe bele ne kötött volna” (60). Jánost magyar identitásában apósa, a faji összetartozást a kétnyelvű ember fölényével elutasító, azonossága alapjául a Monarchia oktatási intézményeiben kapott kultúrát állító Otterbein Kálmán erősíti meg. A Pozsonyba szakadt idősebb fivér e megerősítő tapasztalatot szeretné megosztani öccsével, Miklóssal, aki Szabadkán, az új körülmények között végképp elbizonytalanodik nemzeti azonosságában.

Egy-egy hős azonossága több fejezetben bontakozik ki, hiszen családtagjaik jelenléte, tartása nyomot hagy bennük, teljes emberi azonosságuk a családtagjaikhoz fűződő kapcsolataik árnyalataiból áll össze. A narrátor mindvégig egyes szám harmadik személyű elbeszélést alkalmaz, az egységesen leíró hangvétel azonban belülről modulált. Az elbeszélő egyformán ismeri a hősök sorsösszegző képének alapjául szolgáló érzékelést, a reflexiót, az emléksorról kialakított belső képet és e kép mások számára közvetített változatát. Angeline Nenadovits számára a meghatározó élmény, a kevés történet egyike, mellyel idős korában élete súlypontját áthelyezte a huszadik század elejére, az az egész napon át egyfolytában tartó, céltalan villamosút, mely egykor a tizenhat éves, Bécsből Újvidékre áttelepült fiatal lány számára a rá törő rossz előérzet elűzésére szolgált. Annak ellenére, hogy a rossz érzés beigazolódott, szerelme, Miró eltűnt, s ezen a tényen túltenni magát egy élet sem volt elég, a villamosút emléke a bizalmat és a reményt kifejező, összegző, a megmaradást segítő belső kép a számára. Angeline az egykori Jugoszlávia összeomlásának nyitányául szolgáló 1988-as újvidéki tüntetés napján hal meg. Emi, a menyé ettől naptól számítja addigi élete folytonosságának végleges megtörését, identitásválságának kezdetét. Anélkül, hogy anyósa létösszegző képével saját megértésfolyamatát kapcsolatba hozná, Emi is megleti végül a törés értelmezését lehetővé tevő, szimbolikus értékű emlékképet. Férje, Boro emigrálása után, amikor öngyilkosságra gondol, a rá törő válság napjaiban talál vissza a kapaszkodóul szolgáló emlékképhez, a tenger látványához Grožnjanánál. Ezzel párhuzamosan emlékezetben földézi magában az Újvidék utcáin való tüntetés zajait a Strauss-keringő, a *Bécsi vér*

dallamával keverő konkrét zeneművet, férje egyik alkotását, mely koincidenciaszerűen az Angeline sorsösszegző képét megidéző módon, a villamos végállomását jelző csengőhanggal zárul.

A négy Sajtos testvér története a régió városai közül Szegedre, Szabadkára és Temesvárra kalauzolja el az olvasót. A Temesvárra került Sajtos Sándor Szabadkán hűgának, Gittának meséli el házassága történetét. Felesége, Rösch Lina élete végéig különös vonzalmat táplált gyerekkori szerelme, a Fiuméba áthelyezett vámtiszt, Treisz Andor iránt. Ahogyan férje, Sándor testvérének kifejezi, házasságukban ő csupán Andor helytartója volt, mindössze a világháború évei alatt vehette át rövid időre valóságosan a férj szerepét. A Trianon utáni új körülmények között felesége idegállapota aggasztóan romlani kezd. A főnmaradást szolgáló, újonnan megszerveződő kulturális élet egyik eseményén ismerkedik meg Bán Elemérral, a világháború kezdetén Franciaországban rekedt és hosszú évekre embertelen körülmények között internált íróval. Bán Elemér alakjához minden bizonnyal *A Fekete kolostor* szerzője, Kuncz Aladár szolgált mintául. A Linában fölébredő érzéseket azonban az elbeszélő annyira az időbeli kibontakozást érzékenyen megjelenítő módon ábrázolja, hogy az túllép mindig összegző távlatú történetmondást leképező narráció lehetőségein. A szerelem kezdetéről a következőket mondja el Sándor: „– Meg kell ismerkednem azzal az emberrel!, mondta (Lina), szinte kiáltotta, szemében csupa nyugtalan lobogással. Nem volt e tekintetben már akkor sem egy szikrányi öröm, nem ködösödött el valamely boldog várakozás, titkos álom átsuhanó visszfényében. Metszően éles volt nemcsak a tekintete, hanem egész arca is, mint aki önmaga ellen forral iszonyú bosszút” (76), a szerelem beteljesüléséről pedig az alábbi mondatokkal számol be: „Olyan hatást keltett, mint aki nagyon figyel valamire, de úgy, mintha nyitott szemmel, mozdulatlan szemgolyóval mégis álmodná csupán e figyelmet. E találkozást követte még néhány. Lina ilyenkor minden köntörfalazás nélkül közölte velem, hogy utazik Kolozsvárra Elemérhez. Nem tudom, milyenek voltak ezek az együttlétek. Azt sem, hogy mi okozta e találkozások gyérülését, majd elmaradását. Annyit azonban tudok, hogy a lobogásnak azt a hőfokát, melyben Lina perzselődött, nincs is talán ember, aki el tudná viselni. Az talán már csak arra lehet jó, hogy akire irányul, abban leperzselje az ébredő szerelmet, a vágyat is, mindent. Mert Linában e szerelemnek nem volt kibontakozása, csak tetőzése volt, s ez, azt hiszem, minden más ember számára érzelmileg követhetetlen” (78).

Valamennyi hőst jellemzi a sorsösszegző kép megalkotása, ám egymás képeiről legtöbbször nem szereznek tudomást. A sorsösszegző képek belső párhuzama, analógiája alakítja ki a regény szemantikai mélyszerkezetét.

Juhász Erzsébet regényében jelentős történeti- és helytörténeti forrás-

anyagot használ föl, pontosan ismeri az utcák, a sétányok, egykori és valamennyi későbbi nevét, az épületek építésének körülményeit, pontos képet ad Trianonnal kezdődő határmódosulások migrációs, népességbeli és lélektani hatásáról. Nem állíthatjuk, hogy regényében a történelmi tablókészítés lett volna a célja, ahogyan azt sem, hogy a történelem erővonalait kívánta volna ábrázolni, ahogyan azok a szereplők sorskonstellációiban megmutatkoznak. A történelmi események csupán annyiban meghatározó erejűek, hogy az emberi ön- és sorsértelmezés összegző képei az általuk kiváltott traumákra adott válaszkísérletek.

A műben egymástól messze elhelyezkedő emlékképek az olvasás során metaforikus kapcsolatba lépnek egymással. A zárófejezet képe, a kislíú futkározásának leírása a mozgó vonaton például az első fejezetben megjelenített zenemű leírásával kerül viszonyba. Gézikének a mozgó vonat folyosóján való megállíthatatlan rohangászásában ugyanaz az elmúlást, az élet előrehaladását felfüggeszteni vagy megsemmisíteni akaró hasztalan emberi igyekezet jelenik meg, mint a tüntetés zörejeit a bécsi keringő dallamával keverő, az életút végét jelző csengőhanggal záruló zenei kompozíció leírásában.

Kiadás

JUHÁSZ Erzsébet (2001): Határregény. Forum Könyvkiadó. Újvidék

Irodalom

- ASSMANN, Jan 2007 (2000): Religion und kulturelles Gedächtnis. Zehn Studien. C. H. Beck, München
- FARAGÓ Kornélia (2001): Utószó = Juhász Erzsébet: Határregény. Forum Könyvkiadó. Újvidék, 95–100.
- HÓZSA Éva (2004): A reprodukálhatóság értékei (a közép-európai utakon). Juhász Erzsébet: Határregény. = Uő.: Idevonzott irodalom. Grafoprodukt.Szabadka. 59–62.
- RICOEUR, Paul (1999): Emlékezet – felejtés – történelem. Ford. Rózsahegyi Edit, = A kultúra narratívái. (Narratívák 3) Válogatta és az előszót írta N. Kovács Tímea, szerkesztette Thomka Beáta, Kijárat, Bp., 51–68.
- THOMKA Beáta (2009): Déli témák. Kultúrák között. Altus 37. zETNa, Zenta

ISSUES OF CULTURAL IDENTITY IN *HATÁRREGÉNY*, A NOVEL BY ERZSÉBET JUHÁSZ

In the introduction to her book of essays and studies *Déli témák (Southern Themes)*, Beáta Thomka labels her own intellectual identity as existence in a state of cultural borderland. She can see potential for the preservation of various values in every cultural formation, even in the societies of strong controversies in the Balkan region. The author of the paper focuses on those chapters in Thomka's book which interpret works supporting the region's cultural diversities and all-embracing consciousness. Erzsébet Juhász's *Határregény (Frontier Novel)*, published in 2001, belongs to the trend of the interpreted novels in Central-European or Balkan literature. The identity of the protagonists is determined by their relation to culture, while the world depicted in the novels presents the cultural diversity that we can find in the world of books interpreted by Beáta Thomka.

Keywords: intercultural identity, poetics of culture, communicative remembrance, cultural remembrance, fraction, historical experience, image of destiny summed up.